

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Dogondivinatie

Beek, W.E.A. van; Bedaux R., Waals J.D. van der

Citation

Beek, W. E. A. van. (2003). De Dogondivinatie. In W. J. D. van der Bedaux R. (Ed.), *Dogon: mythe en werkelijkheid in Mali* (pp. 115-118). Leiden: Rijksmuseum voor Volkenkunde.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/9689>

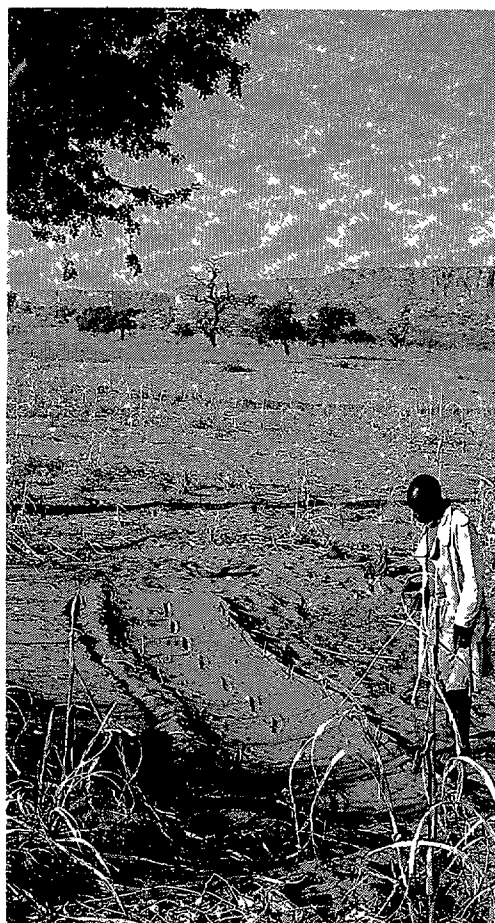
Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/9689>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

in de duinen van Tireli
(Aankens Smit 1985)

De Dogon kennen minstens drie elkaar aanvullende manieren van divinatie, alle drie geldig, zoals in principe elke divinatie-techniek geldig is. De belangrijkste – en zeker de meest fotogenieke – is die met vossensporen in het zand. De tweede is de kauridivinatie die men overal in West-Afrika aantreft, en de derde is voorbehouden aan de sjamaan (*binu keju*). Verder zijn er nog wat incidentele technieken zoals met een mierenleeuw, stukjes kalebas of wespennesten, maar die worden slechts sporadisch gebruikt door weinig mensen. Voordat we het over de vos hebben, wat informatie over de sjamaan en zijn techniek. Hij kan deze dienst verrichten op het moment zelf, zonder aankondiging. Om zich te reinigen wrijft hij wat *pèdingu* op zijn armband, rammelt met een kalebas in zijn rechterhand en kijkt scherp in zijn linkerhandpalm, luisterend naar het geluid van de kalebas, terwijl hij de lange rituele tekst (*toro*) van het offer uitspreekt. Vervolgens interpreteert hij het geluid en brengt de boodschap aan zijn cliënt over.

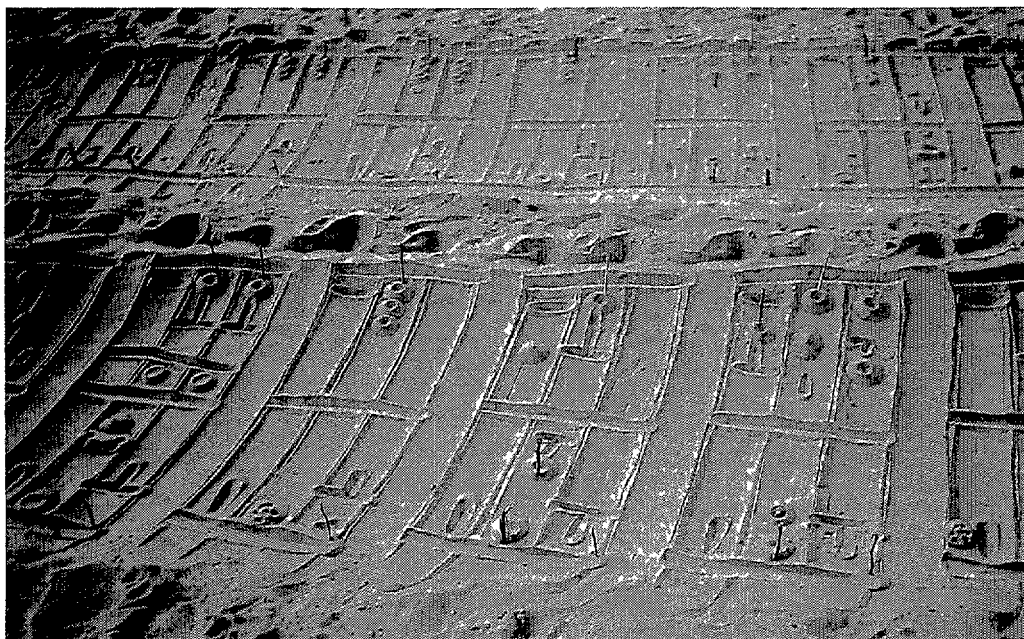
De vos spreekt

De zon is nog niet onder, maar het dorp ligt al in de schaduw van de bergwand, wanneer Aninyu Say, een van de divinatoren van Tireli, de duinen inloopt die het Dogondorp omzomen. Onderweg groet hij wat vrouwen die met bladeren van de apebroodboom uit het veld komen, om thuis de saus te koken. Rustig klimt hij het hoogste duin op, naar een omheind veldje vlak bij de top. Binnen de omheining van dit 'veld van de vos' liggen drie zandbedden, vol markeringen, stokjes en hoopjes zand. Ani laat zijn schoenen staan bij de ingang en hurkt bij een platte steen die het altaar van de vos vormt. Uit zijn tas haalt hij wat takjes *sadele*, wrijft die over de steen heen, als reiniging en groet, en begint zijn aanroeping:

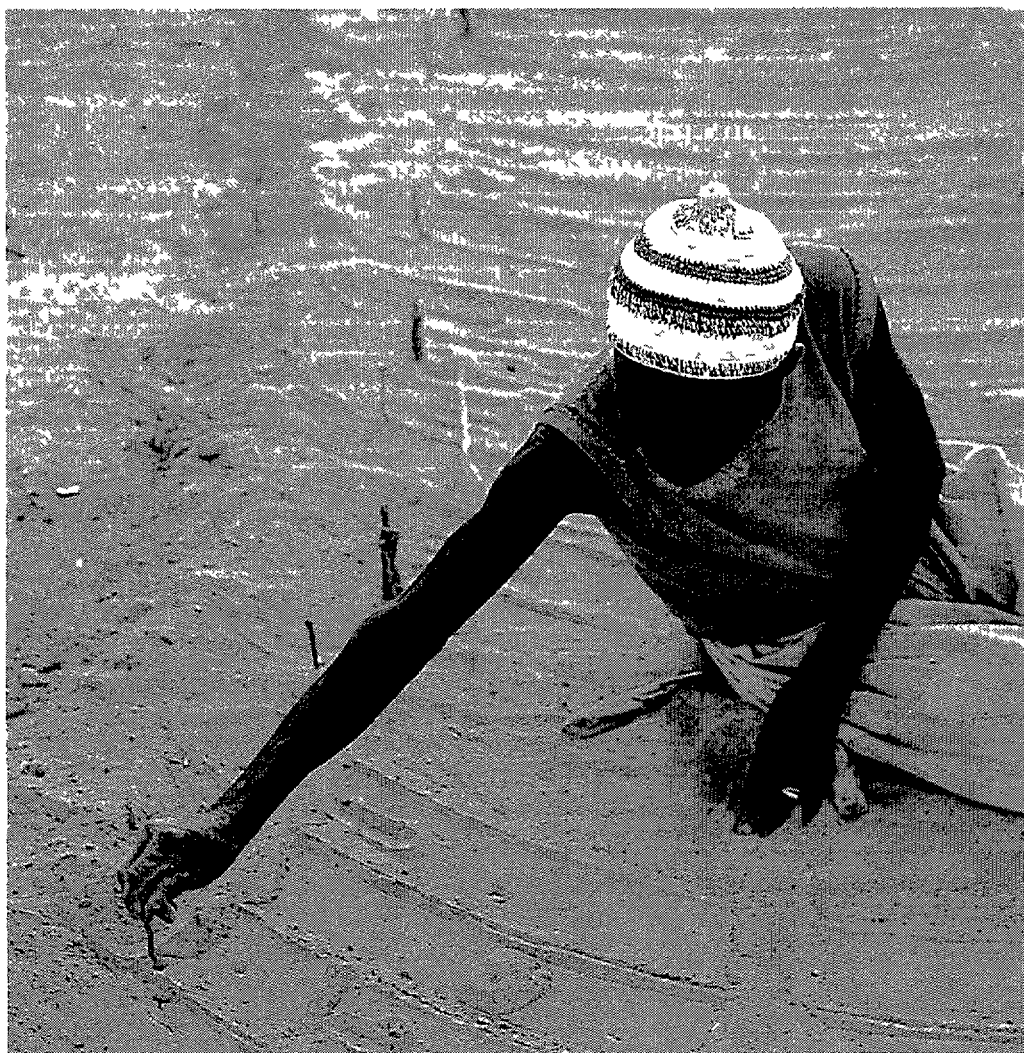
*Goede avond, gegroet Lèwè,
gegroet in de avond Yurugu (vos), wees gegroet,
wees gegroet in de avond
gegroet in je komen, gegroet in je gaan.
Geef de sporen van je voet,
spreek de waarheid, lieg niet
verberg niets voor me, haal je slechte zaken weg.
Vertel me de waarheid.
Lèwè, roep je mensen.*

Beginnend bij het hoogste deel van zijn zandbed, zet Ani telkens drie vlakke strepen in het zand, verdeelt die in twee, en vult de zes vlakken met stokjes, hoopjes zand en tekens. Dat eerste zesvlak is voor hemzelf, de andere tien voor klanten. Stokjes en tekens stellen God, de klant, zijn familie, de dood en het graf voor, maar ook de specifieke vragen die aan de vos worden gesteld. Wat te doen aan onvruchtbaarheid van een vrouw, welke akker het eerst te ontginnen, hoe te zorgen dat een zoon in de grote stad ver weg heelhuids thuiskomt, wat te doen voordat men op reis gaat, enzovoort. Bij iedere cliënt stelt Ani zacht wat vragen aan de vos, hem uitleggende wat het probleem is. De zon is bijna onder wanneer hij pinda's werpt tussen de vlakken – eten voor de vos – en zegt:

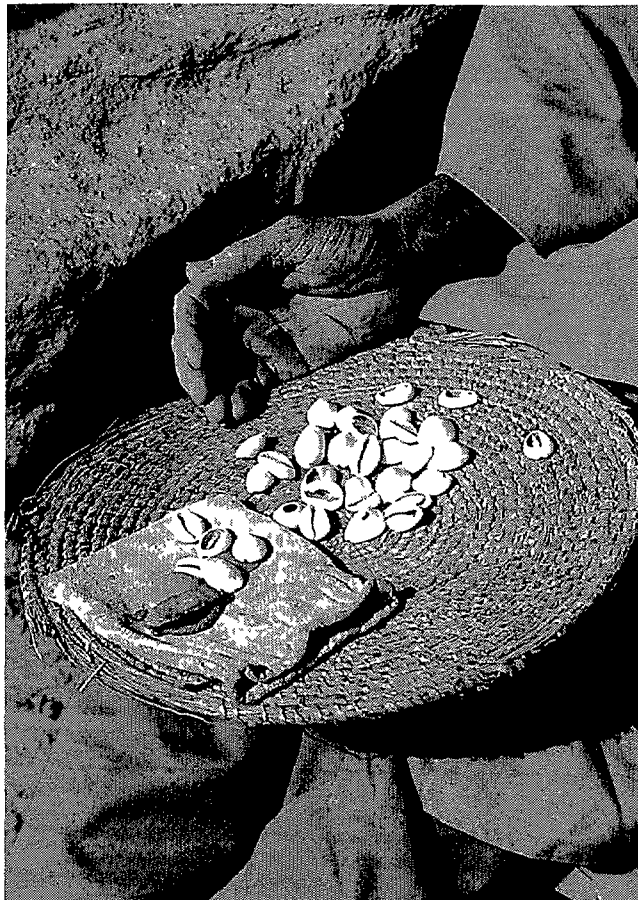
*Lèwè, beter een goede vriend dan een slechte verwant
roep je mensen, laat ze spreken.
Spreek duidelijk, met heldere stem.
Geef me je sporen, geef me je nagels,
sluit je voet niet.
Als een simpele ziel niet hoort dat Ama zijn moeder neemt*

Divinatiebed te Tireli (foto G. Jansen 1983)

Het gereedmaken van het divinatiebed te Tireli (foto M. Sijpkens Smit 1985)

*en zij wordt ziek, hij begrijpt het niet
Wees helder, wees duidelijk.
Geef me je voetsporen.*

Die nacht kwam de vos. Geen wind had het bed verstoord en Ani kreeg wat hij wilde: voetsporen van de vos. Het dier had de pinda's gegeten, zigzaggend door het zand. Samen met een collega divinator interpreteert Ani de sporen, een ingewikkelde zaak waarbij hulp welkom is. De meeste tekens worden positief geduid, al zijn de dood en het kwaad aanwezig in de symbolen. Wanneer een vos echt kwaad voorspelt, moeten de sporen rechtstreeks over de doodsdeken naar het graf gaan, zonder het teken van de 'vrede' te naderen. In de meeste gevallen geeft de vos slechts een lichte hint van kwaad. Ook de richting van de voetsporen telt: wanneer het dier van het graf naar de ziekte loopt, is dat positief. Omgekeerd is het slecht, maar een kleine bocht naar 'vrede' maakt het probleem oplosbaar. Het gebruikelijke advies aan de cliënt is dan om een extra offer te brengen en wat extra heilwensen bij de ouden te gaan halen.

De divinator en zijn cliënten

Divinatie is zowel een kennissysteem – hoe de tekens te duiden – en een manier om met mensen

om te gaan. Over de hele wereld beseffen de divinatoren dat zij werken bij de gratie van het vertrouwen van hun klanten. Ze zijn dus voorzichtig met dat vertrouwen, d.w.z. zij doen geen uitspraken die gemakkelijk kunnen worden weerlegd. Toch moeten ze antwoorden geven op specifieke vragen die op hun weg komen. Zij moeten dus hun cliënten helpen, maar ook weer wat ruimte voor interpretatie laten. Om dit te illustreren, de vragen die zij moeten beantwoorden en hun antwoorden daarop als formulering van de vossensporen, volgt hier een lijstje vragen en problemen, met de bijbehorende antwoorden.

Welk veld moet ik inzaaien volgend jaar? – elk veld goed, mits eerst een offer op dat van vorig jaar

Wordt de volgende uienogst goed? – alles gaat goed (min of meer)

Wordt mijn vrouw volgend jaar zwanger? – zij menstrueert eerst en wordt later zwanger

Een man wil een vrouw huwen wier moeder net is overleden. Krijg ik haar? – ja, mits haar moeder zich goed voelt in het graf

Vrouw heeft een neusontsteking – geneest, is geen *dauru* (kwade magie)

Hoe gaat met de afwezige zoon? – goed, maakt de school af

Hoe gaat het met onze zoon die soldaat is? – de oorlog is ver

Iemand is al heel lang ziek – ga naar een ander dorp voor medicijn

Kan ik de *ana duge* (magische stenen) aan de toeristen verkopen? – raak ze niet aan

Mijn rug doet zeer, op welk altaar te offeren? – op dat van je moeder

De kinderen zijn dood, mijn vrouw is weer zwanger: blijft de baby leven? – sluit vrede met je dode moeder.

De divinator beschouwt zichzelf zoveel mogelijk als een technicus, een vakman die eigenlijk anoniem is. Toch beseffen de cliënten dat de waarheid ingewikkelder is en met hun hoge mate van onderling vertrouwen, rekenen ze erop dat de divinator eerlijk en goed geïnformeerd is. Hij moet de situatie in hun familie kennen om duidelijk te kunnen antwoorden. En meestal zijn die vragen algemeen genoeg: "Hoe gaat het met deze of gene?", dus kunnen de antwoorden redelijk vaag en algemeen zijn ("Alles gaat goed").

De vos

De vos is geen god of voorouder, maar simpelweg een slim dier. Hij deelt zijn kennis met andere wilde dieren, want in wezen komt alles van de bush (*oru*). Voor de Dogon staat dat tegenover het dorp

(ana). De bush is aan de ene kant gevaarlijk: niemand zal er durven overnachten in zijn eentje zonder onderdak. Allerlei geesten maken de bush onveilig en kunnen iemand aanvallen of delen van zijn lichaam ruilen. Aan de andere kant komt alle wijsheid, kennis, kracht en leven uit de *oru*. De wilde dieren weten allemaal precies wat de mens doet, wat hij van plan is, wat hij fout doet en wat zijn zwakheden zijn.

In feite kan men daarom divinatie plegen met elk dier, behalve met de huisdieren. Alle wilde dieren kennen de toekomst, maar zij kunnen die niet altijd vertellen. Vooral de vos, de rode werkmier en de hyena zijn kenners, maar de sporen van de mier zijn te klein, en niemand wil praten met een hyena. Niet alleen wijsheid en kennis komen uit de bush, ook leven en dood. Volgens de mythen komen de belangrijkste rituelen voor het leven (*sigi*) en de dood (maskerritueel) van de bush-geesten en de wilde dieren. De behoeders van de culturele kennis, de *orubaru*, worden drie maanden lang ingewijd in een grot waar ze zoveel mogelijk een dierenbestaan leiden (geen kleding, niet spreken, op de grond slapen, geen seks). Het woord *orubaru* betekent 'toegevoegd aan de bush'. "Wanneer zij niet als dieren zijn, kunnen zij nooit wijsheid leren", legde een informant uit. Ook het woord, het meest menselijke van alle gaven, komt uit de bush in de vorm van de maskertaal, het *sigi so*.

De vos is wel het onderwerp van vele verhalen, bijvoorbeeld waarom een vos een passende begrafenis moet krijgen.

Twee mannen waren vijand van elkaar en de een ging in hinderlaag liggen. De vos zag dat en waarschuwde de ander "Pas op, je vijand wil je doden". De man maakte een omweg, vermeed zijn vijand en samen met zijn vrienden doodde hij zijn vijand. De familie van de dode zei: "Dat dier heeft ons verraden, laten we het doden". Zij gingen op jacht om de vos te doden. Daarom moet een vos, als men hem dood aantreft, begraven worden.

Men wordt divinator uit eigen keuze, door het van een oude man te leren. Eerst geeft men hem een grote kruik bier, wat sesam, een grote haan, wat gemalen rijst en eet en drinkt samen. Tijdens de lessen zijn kleine voedselgiften nodig, ook aan de vos: zonder giften verwelkt de waarheid. De giften zijn voor alle vossen, niet voor één speciale, en worden op het altaar van de vos, de *léwè*, gebracht. De divinator krijgt ook nog wat geld, gierst of peper.

Een cliënt gaat doorgaans niet met de divinator naar het veld, maar naar diens huis om zijn vraag te stellen en wacht de volgende ochtend thuis de boodschap van de vos af. De vos komt niet altijd – zij worden zeldzamer – en soms mist hij een vak: in

dat geval heeft de cliënt geprobeerd de vos met een nepprobleem voor de gek te houden.

De vos is zowel de belichaming van de ambivalentie, slimheid als een essentiële schakel tussen de Dogon en hun toekomst, en verdient zeker de aandacht die hij krijgt, in het bijzonder de begrafenis die hem bij zijn dood ten deel valt.

ASC-1241507-56

Het dagelijkse leven en het hiernamaals

Sociale organisatie WOUTER VAN BEEK

Gemeenschapsleven en verwantschap

Dorpen zijn duidelijk herkenbare eenheden in het Dogongebied. Een dorp als Tireli, een van de grootste van de regio, bestaat uit twee delen, Teri Ku in het zuiden en Sodanga in het noorden, en beide delen zijn ongeveer even groot. Elk van die dorpsheften is weer verdeeld in drie wijken, een grote en twee kleine. Iedere wijk bevat weer een aantal clans, *gina* (letterlijk grote familie), die op hun beurt weer onderverdeeld zijn in lineages en families, waartoe ook de doden trouwens nog behoren. Onder aan de ladder staan de individuele families, en alle tracering van afstamming volgt de vaderlijke lijn, patrilineair. Zo hoort iedereen duidelijk bij een familie en een afstammingslijn.

In Tireli en elders heeft elke wijk en familie speciale gebouwen. Om te beginnen heeft elke wijk een dansplaats, *tei*, met in het midden een rituele plek, aangegeven door een hoop stenen waar men absoluut niet mag gaan zitten. Bij de *tei* staat als belangrijk gebouw de *toguna*, het mannenhuis, in elke wijk één. De oudere mannen bespreken hier de wijkzaken, pruimen hun tabak of doezelen wat in de warme middag. Er is een speciaal huis voor menstruerende vrouwen, de *yapunu*, een rond gebouw waarin zij voor zichzelf koken en slapen, de week van hun menses. Verder heeft iedere clan en lineage zijn centrale huis, voorouderlijke woonplaats, ook *gina* genaamd, net als de familie zelf. Op het erf hiervan en binnen in huis vormen altaren het centrum van de familiale erediensdienst. Ten slotte hebben de meeste wijken nog een eigen altaarhuis, meestal even buiten de wijk, waar de sjamaan van de wijk zijn offers brengt.

Elke wijk herbergt drie clans. Een Dogonclan telt zo'n tachtig families en is beperkt tot het dorp zelf. Grote clans zijn in twee of drie lineages verdeeld. Men weet goed tot welke clan men behoort, maar binnen de lineage weet men precies hoe men verwant is met leden van dezelfde lineage: daar kent men alle verwanten, inclusief alle voorouders. Vaak wonen die lineage-genoten vlak bij: broers, neven en achterneven wonen meestal om de hoek. Zo is men dus omringd door verwanten en een nauwe band met hen is essentieel: men werkt samen, danst samen en viert samen feesten. Soms trouwt men een vrouw uit dezelfde clan, maar nooit uit dezelfde lineage. Doorgaans is het de andere dorpsheft

waaruit de vrouwen gezocht worden, bij voorkeur eigenlijk.

Voor de Dogon is de hiërarchie van de leeftijd buitengewoon belangrijk, in allerlei zaken in het dorp, maar zelfs in de plek waar men woont in het dorp. De oudste mannen wonen in het oude centrum van het dorp, meestal hoog op de puinhelling. Een jonge man bouwt zijn eerste huis op een vrije plek, meestal beneden aan de helling. Daar vindt hij zijn leeftijdgenoten, vaak ook neven, die bezig zijn hun huis vlak naast het zijne te bouwen. Wanneer hij ouder wordt, verhuist hij langzamerhand naar boven, naar de oudere huizen die vrijkomen. Eerst naar het huis van zijn vader, en later misschien, wanneer hij echt oud wordt, naar het familiehuis boven in het dorp.

De ouden mogen niet alleen boven in het dorp wonen en de altaren verzorgen, zij controleren ook de beste akkers in het dorp. Alle akkers vlak bij het dorp, in wezen in het zicht van het dorp, behoren aan de oudsten, een essentieel deel van hun positie. Uiteraard kunnen zij die niet zelf bewerken maar hun jonge nakomelingen profiteren ervan, en de ouden worden daar naar behoren voor beloond, met voedsel en respect. Daarom is het voor een jonge man van groot belang een levende grootvader te hebben, dan heeft hij akkers dicht bij het dorp. Een 'wees', iemand zonder vader dus, moet veel verder weg om te verbouwen, diep in de bush, op akkers waar hij niet kan mesten, en die vroeger ook gevaarlijk waren.

In veel dorpen is de oudste man van het dorp een soort dorpspriester, de *hogon'*; hij mag zich vaak niet meer wassen of zelfs zijn huis niet uit; soms mag een *hogon* helemaal niet lopen, maar wordt hij door zijn dorpingen op de schouders gedragen. Als *hogon* moet hij de offers verrichten, in allerlei ceremonies voorgaan en heilwensen uitspreken over zijn nakomelingen. Hij geeft ook de namen aan de baby's en hij reinigt wie overtredingen heeft begaan. Tireli en Pegue als dorpen horen bij een speciale *hogon*, de belangrijkste en centrale *hogon* van het Dogongebied, uit het – heel kleine – dorp Arou.

Leeftijdsorganisatie

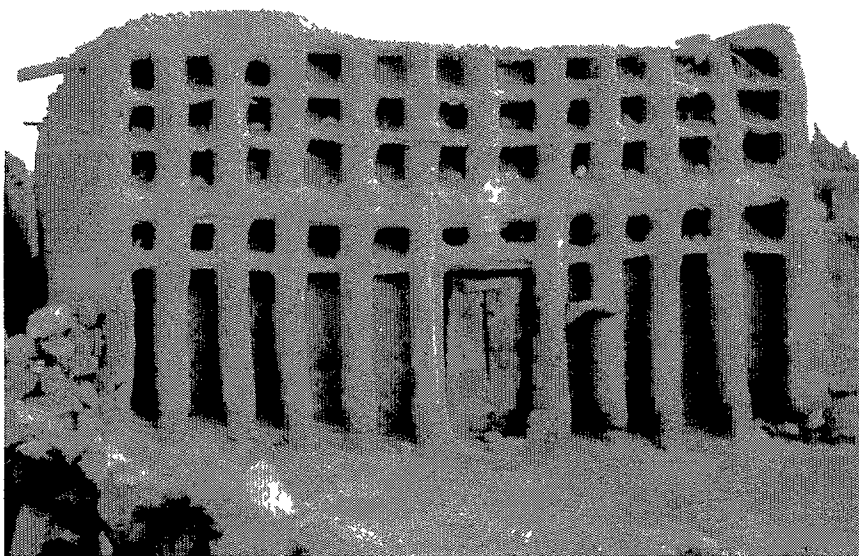
Het weefsel van patrilineaire clans en lineages wordt doorsneden door de leeftijdsklassen. Een leeftijdsklasse bestaat uit ongeveer vijftig jongelui,

in goede gezondheid en recht van lijf en leden, leeftijdgenoten die samen werken in het dorp, zoals samen akkers ontginnen ver in de bush. Deze klasse (*kadaga*) wordt gevormd wanneer er zo'n vijftig jongelui op huwbare leeftijd komen, tussen de 17 en 22 jaar. Hun gezamenlijke activiteiten op de akker maken deel uit van hun geschenk aan de bruidsvader, als deel van de huwelijksprocedure.

De huwelijksklassen verrichten ook openbare werken in het dorp: men doet een beroep op hen voor het dekken van een mannenhuis, het aansmeren van een menstruatiehuis, een weg aan te leggen in het dorp of de falaisetrappen te repareren, een put te graven, voor wat dan ook. De ouden besluiten in hun *toguna* hoeveel leeftijdsklassen er voor een bepaald werk nodig zijn, welke *kadaga* dus moeten komen, vanaf de jongste groep af geteld. De groep die net iets ouder is, zorgt dan voor het bier na afloop van het werk. De volgende ochtend komen de jongelui op de werkplek, de ouden zingen de arbeiders roem en eer toe, spreken heilwensen uit en drinken bier. Mannen die hard werken in dergelijke werkpactijen, hebben geen enkele moeite om helpers te vinden wanneer zij zelf een grote klus hebben. Dit alles is een goed voorbeeld van de essentiële waarden van de Dogon: een harmonieuze relatie tussen de dorpingen, respect voor de ouden, een welverdiend respect dat duidelijk wordt geuit door de dorpsgenoten.

NOOT

1 Zie Wanono dit boek.

Ginna te Sangha (foto G. Jansen 1964)

Ginna te Sangha (foto G. Jansen 1971)